

HAGYOMÁNY

Vár a mocsarak között – Bács

Alig akad olyan várom, amely ne mozgatná meg az emberek képzeletét, ne sejtjenék titkokat az omladozó falak között, ne keresnének elrejtett kincseket. A bácsi várban és környékén hajdan elsősorban török kincsek után kutattak az emberek, mások meg a régi bácskai rablók elásott pénzét keresték. A pénzások kimentek vezetőjükkel arra a helyre, ahol égni látták a kincset – olyan mocsaras vidéken, mint ahol Bács fekszik, nem ritka természeti tűnemény a lép fölért villódzó fény –, s a pénzások mester kezébe vette az ún. *virgulat*, amely voltaképpen négy szál vessző, valamennyi kétágú, hatszor megszentelt, s az igazságot úgymond felfedi. A vesszőket összeakasztják, s a virgula tulajdonosa a következőket mondja: „Az Atyának, a Fiúnak, a Szentlélek Istennek nevében kérünk titeket, négy szent evangyéliták, ha e helön pénz van, mutassátok meg; ha pedig nincs, szolgáljatok az úrnak!” Ha jobbra hajlanak a vesszők, akkor abban az irányban kell a kincset keresni, ha pedig balra, akkor ott; ha nem mozdulnak, akkor előre kell indulni a kincskeresőknek. Ha nem sikerül a kincskeresés, azt tartják, a szertartásban volt hiba. Nem szabad ugyanis kincssásra párosan kimenni, s ásásra is csak új ember alkalmas, továbbá szótlannul kell végezni munkájukat éjjeli tizenkettőkor, a kísértetek órájában.

Bács várának neve az ótörök *baján* méltóságnévből származik. Minden bizonylan első ispánjáról kapta a nevét a vár, s eredetileg földvár lehetett. Bács a Szent István alapította vármegyék egyike, s Bács a XI. század utolsó harmadában érsekség székhelye lett. 1072-ben tudniillik a magyar seregek elfoglalták Szerém várát, amely görög rítusú – ortodox – püspöki székhely volt. Ezt az egyházi központot telepítették át Bácsra. Jellemző, hogy a XII. század első felében még görög papok voltak a bácsi egyházban. A XII. század elején aztán egyesítették a kalocsai és bácsi érsekséget s a kalocsai érsek székhelyét időlegesen Bácsra tartotta. Az érdekesség: a székesegyház nem a várban, hanem azon kívül, attól távolabb, a gazdag és vásáraitól az arab kereskedők között is híres városban feküdt.

A tatárjárás idején a vármegye jelentős része elpusztult. Mi lett a vár sorsa? – nincs róla adat. A tatárjárás után építették át szilárd anyagból az elavult erősséget. Feltételezések szerint építésének egyik szakasza Károly király uralkodásához, az 1330/40-es évek fordulójához kapcsolódik, amikor üresedésben volt az érsekség és birtokait a király kezelte.

A XV. század végén Várday Pál érsek – aki viszonylag sokat tartózkodott Bácsra – építette a várat. Feltehetően akkor kapta ma is látható alakját a külső kapuerődítmény kivételével, amely talán Tomori Pál 1526 előtti építkezéseinek eredménye. Bács a középkorban kicsiny vár volt, területe mintegy fél hektár lehetett, s a hozzá kapcsolódó város is kicsiny; fallal körülvett területe mintegy öt hektárt tett ki, azaz Kőszeggel azonos nagyságrendűnek számítható.

A bácsi vár múltjának jelentős eseményei kapcsolódnak az 1514. évi, Dózsa György vezette parasztháborúhoz. Amikor Bakócz György meghirdette a törökök elleni kereszties hadjáratot, Bács és Kalocsa környékén is jelentős tömegek gyülekeztek. A bácsi kereszties tábor is szembe fordult a vidék földesuraival, s a délvidéki várak ostromához látott. Június végén már egész sor erősség volt a kezükön. A felkelők bácsi seregeit egyébként egy Nagy Antal nevű kismes vezette. Nagy Antal serege az első sikeres harcok után a Dunához vonult, s egy másik csapat közben ostrom alá fogta Bács várát. A szerémi püspök egyik familiárisa 1514. július legelején írott levelében számolt be erről. Verancsics Antal pedig a következőket jegyezte fel: „Harmadik kereszties hadnagy Jámada Pogán Benedek, ki Bács várában beszorítá Gergely érseket sok urakkal.” A jól megerősített várat, amelyet a Mosztonga mocsara is védett, Frangepán Gergely érsek védelmezte, aki az országot leggazdagabb főurai közé tartozott. Az idemenekült nemesekkel együtt őrsége feltehetően jelentősebb erőt képviselt, mint más kis délvidéki váraké, ahol a legfennebb egy-két tucatnyi védő nem sokáig tudott s mert a többezres felkelő tömegeknek ellenállni.

A szorongatott Bács várának felmentésére a török elleni végvári harcokban nagy gyakorlatot szerzett és jelentős katonai erőt képviselő nándorfehérvári őrség s talán néhány

más délvidéki végvár egyesített lovasserege indult meg. Pogány Benedek Bácsot ostromló seregét Verancsics Antal följegyzése szerint Ders és Félegyháza között verték tönkre a végbeliek. Ders egyébként Bactól keletre fekszik. A felkelők megsemmisítő vereséget szenvedtek. A leírás szerint annyi volt a halott, hogy „egyik testről másikra hághattál vóna”. Mivel a többi délvidéki kereszties hadat is szétverték, Bács tájékán már jóval Dózsa főserégének temesvári veresége előtt helyreállt a rend.

Nándorfehérvár eleste (1521) után jelentősen megnövekedett Bács környékén is a török veszély. Ezt felismerte a király és az országtanács is, ezért a kalocsai-bácsi érsekség élére egy szerzetes lett katonát, Tomori Pált nevezték ki, aki csapatvezérként már többször harcolt a törökök ellen a délvidéken. Tomori energikusan látott a védelem megszervezéséhez, Bácsot is erősítette, az érseki megyéjéből befolyó jövedelmeket szinte kizárólag katonai célokra fordította s ért is el jelentős katonai sikereket. 1526. augusztus 29-én a királyi sereg egyik fővezéréként fegyverrel a kezében halt hősi halált a mohácsi síkon.

Szulejmán szultán győztes seregével Mohácstól Budáig nyomult, majd Pestre átkelve szeptember 25-én kezdte meg a Duna mentén a dél felé vonulást. Serege elfoglalta Bács várát is, azonban őrséget nem hagyott benne, egyelőre csupán a Duna vonalától délre eső szeremségi várak tartós megszállására került sor. 1529-ben került állandó török őrség Bács várába is. 1543-ból ismerjük a török zsoldlajstromot, eszerint akkor Bácsot 106 főnyi őrség védte, parancsnokuk Husszein dizdár. Az őrség viszonylag kis számát az magyarázza, hogy Bács a török-magyar végvári vonaltól messze feküdt, nem kellett ostromtól, jelentősebb magyar haderő meglepetésszerű támadásától tartani. Igaz, az egri magyar vitézek olykor még erre a tájéka is eljutottak beszédni a jobbágyok adóját. A törökök kénytelenek voltak ezt eltérni, mert megakadályozni képtelenek voltak, vagyis a hatalomban osztozni kellett a feudális magyar állammal s az azt képviselő magyar végvári katonasággal. Ez a kettős hatalom, s a kétfelé adózás páratlan jelenség a világtörténelemben.

Az 1593-ban kitört tizenöt éves háború idején hadszíntérré vált Bács környéke is. A Habsburgokkal szövetséges erdélyi fejedelem hajdúi be-becsaptak a hadak által már régóta nem háborgatott területre és szörnyű pusztítást vittek végbe, aminek elsősorban nem a török katonaság, hanem a védtelen lakosság látta kárát. A portyázó csapatok ugyanis várak ostromát nemigen kísérelték meg, mert ahhoz a létszámunk is kevés volt, s megfelelő ostromszerekkel sem rendelkeztek.

Rövid időre magyar kézre került Bács vára is, elfoglalásának részletei egyelőre nem ismertek. 1604 szeptemberében indult meg a török ellentámadás, de ezt Bács őrsége nem várta be. Lőporral felrobbantották a várat, amelyből előzőleg kivonultak. A pusztán maradt erődítményt a törökök rendbe hozták, s újra katonaságot helyeztek bele. 1628/29-ben a bácsi vár őrségének összeírása 6 topcsit (tüzér) és 10 gyalogost – török nevén aszabot és reiszet – sorolt föl. Rajtuk kívül feltehetően még balkáni származású martalóccsapat is szolgált a várban.

1686 őszén szabadult fel Bács vára a török uralom alól a környező erősségekkel, Kalocsával, Bajával együtt. A nagy erőt képviselő királyi csapatok feltehetően – más kisebb várakhoz hasonlóan – Bácsot is kardcsapás nélkül foglalták el.

Az 1686 utáni időszakban sem szűnt meg Bács várának katonai jelentősége. Ide is, mind a Délvidék más helyére, tömegesen telepedtek le a török területről menekülő szerbek, akiket a bécsi udvar katonai szolgálatba fogadott.

A Rákóczi-szabadságharc idején a portyázó kurucok 1704-ben felgyújtották Bács várát, ám tartósan nem vették birtokukba. A súlyosan megrongálódott erődítmény már nem képviselt olyan értéket, hogy újjáépítésére vállalkoztak volna. A német kapitány 1705-ben robbantásokkal megrongálta falait, hasznavehetetlenné tette. Azóta rom, anyagát a környék lakossága építkezésekhez kezdte elhordani. A reformkorban, amikor az érdeklődés a történelmi múlt emlékei iránt fokozottabbá vált, a rombolásnak megálljt parancsoltak: 1842-ben a főispán felszólítására a kalocsai érsek tett megfelelő intézkedéseket a maradványok védelmére.

Bács vára ötszögletű, ma is körbeveszi a Mosztonga. Négy sarkán egy-egy bástyát találunk, melyek közül három kör alakú, az északnyugati négyszögletes. A falak mentén körben húzódtak a lakó- és tárolóépületek. Az északi fal melletti szárnyban találjuk a nagytermeket. A várudvar délkeleti sarkában külön építmény az egykor hatemeletes lakótorony, mellette kút és ciszterna. Feltehetően ez volt a vár magva. A déli fal megtörik, s a törésnél nyílik a vár egyetlen kapuja, mely előtt barbakánszerű előművet – kapuvédőművet – találunk. A romok ma is emeletnyi magasságban állnak.

Csorba Csaba